

Ж. В. Колоїз

Державний вищий навчальний заклад «Криворізький державний педагогічний університет» (Україна), кафедра української мови

МАСКУЛІННИЙ / ФЕМІННИЙ ПОВЕДІНКОВИЙ КОДЕКС В АФОРИСТИЧНОМУ КОРПУСІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті досліджено вербалізацію гендеру в афористичному корпусі української мови. Акцентовано на афористичних висловленнях, які ілюструють не лише гендерні стереотипи як соціальні норми, нормативні гендерно марковані стратегії і тактики, а й нехтування соціально-психологічними механізмами нормативного та інформаційного тиску, у результаті чого актанти як чоловічої, так і жіночої статі порушують історично сформовані моделі гендерних відносин, маскулінний / фемінний поведінковий кодекс.

The article investigates gender verbalization in Ukrainian aphoristic word-stock. This paper analyzes aphoristic statements that represent not only gender stereotypes as social norms, normative gender-marked strategies and tactics, but also emphasizes neglecting of social and psychological mechanisms of normative and informational pressure. This violation leads to the result that both male and female actants break historically formed gender relation models and masculine / feminine behavior code.

Ключові слова: афористичне висловлення, гендер, актант чоловічої / жіночої статі, гендерний стереотип, гендерна роль, український язык.

Key words: aphoristic expression, gender, male / female actant, gender stereotype, gender role, Ukrainian.

У результаті прискіпливої уваги лінгвістів до соціальних чинників, на тлі яких мову розглядали у зв'язку з суспільством та людиною як членом цього суспільства назріли об'єктивні умови для становлення нових напрямів мовознавства, зокрема й такого, що отримав кваліфікацію гендерна лінгвістика [1, с. 15]. Виокремленню цієї особливої царини лінгвістичних знань сприяв „світовий гендерний бум” і, відповідно, активізація уваги з боку мовознавців до проблем дослідження особливостей відображення статей у мові, вивчення мовних засобів вираження гендерних стереотипів, гендерних ролей, гендерної поведінки.

Протягом останнього десятиліття значно активізувалася поява наукових студій, у яких учені порушують питання витоків, становлення і розвитку гендерної лінгвістики в Україні, осмислюють теоретичні засади дослідження лінгвістичної гендерології, її методологічну базу та категорійний апарат, маніфестують лінгвогендерологічну дискурсивно-

когнітивну парадигму і т. ін. (А. Архангельська, М. Брус, Н. Зборовська, Т. Космеда, Т. Маслова, А. Нелюба, О. Петренко, О. Пода, Я. Пузиренко, Н. П'яст, Л. Саліонович, Л. Ставицька, та ін.). Лінгвальний спектр одиниць пареміологічного рівня висвітлено в низці статей, дисертаційних та монографічних праць. Щоправда, лише один із різновидів (власне паремії) репрезентовано в аспекті гендерної лінгвістики. Натомість, афористичні висловлення викликають лише принагідний інтерес, поки що не ставали об'єктом ґрунтовних лінгвогендерологічних студій. А відповідні усталені вислови, об'єднані родовим терміном „паремія” з ознаками клішованості, афористичності й сентенційності, як відомо, мають і конкретні відмінності, що стосуються насамперед змісту та можливостей використання. Якщо у власне пареміях об'єктивується система родинних цінностей народу, стандарти поведінки в родині, традиційний розподіл ролей і т. ін., то афоризми подекуди по-особливому репрезентують способи та засоби гендерної концептосфери, як-от: *Ідеальними чоловіки бувають лише з чужими жінками* (Ю. Рибников); *Чоловіки, як кури: тридцять метрів від дому – і вже нічий* (А. Корчинський); *З одним шлюбом розумним не станеш* (В. Голобородько); *З віком все більше розумієш, чого хоче жінка, і все менше розумієш її* (В. Ігнатенко); *Три віки жінки: нервує батька, дратує чоловіка, бісить зятя* (Н. Іванків).

У сучасному афористичному просторі, як і в паремійному корпусі загалом, задекларовані гендерно диференційовані (маскулінна / фемінна) моделі поведінки, спостерігається кількісна нерівномірність відповідних зразків із суттєвою перевагою останніх. Актанти жіночої статі піддаються оцінюванню з позиції загальнолюдських і морально-етичних норм, гендерних і релятивних ролей, гендерних еталонів значно частіше, ніж чоловічої, що, імовірно, пов'язується з давніми традиціями гендерної нерівності, так би мовити, первинністю, відтак – і домінуванням, чоловіка і вторинністю жінки, створеної з ребра Адама, її відповідальністю за первородний гріх. Усе, що стосується маскулінної поведінки, маркується здебільшого позитивно, схвально, фемінної – негативно, осудно. (пор.: *Жінка – як калькулятор: додає проблем, забирає час, примножує витрати і ділить майно* (Н. Іванків); *Жадоба – найліпший засіб від жінок* (С. Скоробагатько). У такому разі цілком передбачуваною є актуалізація у структурі афористичних висловлень гендерних компонентів *чоловік і жінка*, рідше – *дружина, коханка, коханець*. Наприклад: *Фінансовий геній – це чоловік, який заробляє грошей більше, ніж витрачає його дружина* (С. Скоробагатько); *Стримана жінка тримає коханця в руках, а чоловіка – на відстані* (Ю. Рибников); *Дружину потрібно носити на руках, а вже на шию вона сама сяде* (А. Корчинський). Маскулінність / фемінність асоціюється з тими чи тими рисами,

що створюють основу для формування прототипу, засвідчують гендерні ролі типового (нетипового) чоловіка й типової (нетипової) жінки.

Афористичні висловлення, репрезентуючи лінгвокреативну діяльність того чи того афориста, ілюструють не лише гендерні стереотипи як соціальні норми, нормативні гендерно марковані стратегії і тактики, а й нехтування соціально-психологічними механізмами нормативного та інформаційного тиску, у результаті чого актантні як чоловічої, так і жіночої статі порушують історично сформовані моделі гендерних відносин, маскулітний / фемітний поведінковий кодекс. Афоризми, відбиваючи сучасні реалії, почасти спростовують твердження про те, що чоловік лідирує як у соціумі, так і в сім'ї, а жінка є залежною, виконує соціальну роль домогосподарки: *Чоловік має бути в домі хазяїном, а все інше зробить жінка* (А. Корчинський); *Сучасна жінка не боїться одного – свого чоловіка* (В. Голобородько); *Якщо чоловік у домі – для меблів, то йому сідають на голову* (В. Ігнатенко). Образ жінки-домогосподарки, повністю підпорядкованої чоловікові, поступово витісняється образом незалежної жінки, а сконструйовані в той чи той спосіб афоризми утверджують гендерний стереотип емансипованої жінки, у якій чоловік знаходиться в підпорядкуванні і для якої подружнє життя у традиційному потрактуванні відходить на задній план: *Не обов'язково, щоб покінчити з самотністю – одружуватися* (В. Момотюк); *Якщо жінка галасує про емансипацію, значить, її чоловік – під каблуком!* (В. Голобородько). Так звана гендерна рівність доволі часто піддається ущипливості з боку актантів чоловічої статі: *Жінки легко добиваються рівності, особливо при укладанні шпал* (В. Голобородько).

Життя чоловіка без офіційної дружини (і навпаки) загалом не оцінюється негативно, не сприймається як необхідність: *Чим менше любимо дружину, тим більше любимо жінок* (Л. Сухоруков); *Що для жінки – зрада, для чоловіка – деградація* (Ю. Рибников); *Щоб чоловік не пішов до іншої, треба стати іншою* (Ф. Боднар). Культурна традиція українського народу не схвалює порушення морально-етичних норм, до якого споконвіків зараховували й подружню зраду. Натомість афористичні висловлення репрезентують ситуації, що стосуються ненормативної поведінки актантів обох статей. Жінка асоціюється з сексуальним об'єктом, смислом життя якої стає прагнення подобатися як особам чоловічої статі, так і самій собі. Модель її поведінки ґрунтована на гедонізмі, споживацтві, конкуренції, у результаті чого чимало життєвих ресурсів вкладається в „символічний капітал жіночої привабливості”, „соціальний капітал затребуваності”, „економічний капітал високооплачуваності”: *Жінок приваблює все модне, чоловіків – усе заборонене* (Ю. Рибников); *Гарна жінка – це рай для очей, пекло для розуму і чистилище для кишені* (А. Корчинський); *Почуття до жінки, як вино: молодого б'є по голові, старого – по кишені* (Ф. Боднар).

Звідси, відповідно, афоризми ілюструють й образ сучасного чоловіка, сформований на основі позастереотипного сприйняття: з одного боку, це підкорювач жіночих сердець, сердець (*Переможці пахнуть дорогими жінками* (А. Коваль); *Для жінки двадцять п'ять років – похилий вік: перед нею стільки чоловіків схиляється* (В. Ігнатенко), з іншого, – пригнічена особистість, якій бракує рішучості й упевненості, аби суперечити, протистояти особі жіночої статі (дружині, коханці): *Досягти з жінкою компромісу в суперечці – це означає прийняти її умови своєї капітуляції* (О. Домницький); *Чоловікові потрібно від жінки лише одне, жінці від чоловіка – все* (Ф. Боднар). Наразі руйнується гендерний стереотип справжнього (ідеального) чоловіка й дружини як ідеальної жінки. Такі споконвічні жіночі характеристики, як скромність, слабкість, загадковість, краса, хазяйновитість і т. ін., що в основному приваблюють чоловіків, зазнають модифікації й викликають неоднозначні, зазвичай негативні реакції. Деякі з афористичних висловлень, особливо ті, які спродуковані афористами-чоловіками, оформлені у вигляді поведінкових настанов, імпліцитних чи експліцитних директив, що сприймаються як обов'язкові до виконання вказівки, як-от: *Цінувати варто не тих жінок, які зводять з розуму, а тих, що приводять до тями* (О. Домницький).

Частина афоризмів слугує зразком деяких чоловічих і жіночих вербальних і невербальних тактик міжгендерного спілкування. Сучасні афористи сфокусовують свою увагу передовсім на жіночій самовпевненості (*Людам властиво помилятися. Жінкам – ні* (Н. Іванків), що зазвичай відштовхує, на невмінні жінки, зокрема дружини, слухати. У спілкуванні з чоловіками жінки не дотримуються „стилю співробітництва”, чоловіки ж намагаються уникати „з'ясування стосунків”, здебільшого не підтримують беззмістовних розмов: *Ніщо так не заохочує жінку говорити, як небажання чоловіка її слухати* (Ф. Боднар); *Навіть вирішальне слово жінки ніколи не стане остатнім* (В. Краснюк); *У принципі жінка може і промовчати, але справа в тім, що у жінок немає такого принципу* (А. Корчинський). Проілюстровані афористичні зразки маніфестують гендерні уявлення про таку негативно оцінену жіночу рису, як балакучість, створюють образ жінки, яка говорить без упину, емоційно, не по суті, доводить свою правоту. Лексеми на зразок *відрізати, промовчати* і т. ін. є засобами репрезентації так званого голосового параметра, що в межах тієї чи тієї ситуації визначає емоційний і психологічний стан актантів обох статей. Підтверджується усталена думка: адекватні чоловіки намагаються не виявляти, не виказувати тих чи тих емоцій, що відповідає їхньому гендерному статусу.

Отже, гендерний аспект лінгвокреативної діяльності сучасних афористів незаслужено обділено увагою науковців. Грунтовне вивчення

афористичних висловлень однозначно сприятиме розбудові української лінгвогендерології. Адже саме в афоризмах гендерні концепції, гендерні стереотипи, гендерні ролі відтворені по-особливому. У них специфічно відображені й гендерно марковані комунікативні стратегії й тактики.

Література

1. Космеда, Т. А. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика : [колективна монографія] / Т. А. Космеда, Н. А. Карпенко, Т. Ф. Осіпова, Л. М. Саліонович, О. В. Халіман. – Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди ; Дрогобич : Коло, 2014. – 472 с.